

бліотеки України ім. В.І. Вернадського. – Режим доступу до сайту: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpren/2012_8/25SUE.pdf

8. Стратегія бізнеса: справочник / Под. ред. Г.В. Клейнера. – М.: Изд-во КОНСЭКО. – 1998. – 288 с.

9. Половнев К.С. Механизм обеспечения экономической безопасности промышленного предприятия: автореф. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / К.С. Половнев. – Екатеринбург, 2002. – 34 с.

10. Череп А.В. Концептуальні засади економічної безпеки підприємств / А.В. Череп, І.О. Лубенець / Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – №1(5). – С. 62–66.

11. Черниш О.В. Фінансова безпека підприємства в умовах кризового середовища / О.В. Черниш, І.О. Тарасенко / Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №3. – Т. 2. – С. 117–119.

12. Пойда–Носик Н.Н. Сутність фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та її роль в забезпеченні національної економічної безпеки // Вісник ЖДТУ. – 2011. – №1 (55). – С. 340–342.

13. Куцик В.І. Фінансова безпека підприємства як самостійний об'єкт управління: проблеми забезпечення / В.І. Куцик, А.І. Бартиш / Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.4. – С. 250–255.

14. Петрина О.Б. Методичні засади оцінювання фінансової безпеки підприємства. – Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.12. – С. 229–236.

15. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К.: Эльга, Ника–Центр, 2004. – 776 с.

16. Папехин Р.С. Факторы финансовой устойчивости безопасности предприятия: дис. канд. экон. наук 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Р.С. Папехин. – Волгоград, 2007. – 176 с.

17. Фоменко А.В. Фінансова безпека підприємства: адаптація поняття до сучасних умов розвитку економіко–правової держави // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – №29. – С. 182–184.

18. Журавка О.С. Теоретичні аспекти формування системи фінансової безпеки підприємства / О.С. Журавка, Е.К. Бондаренко / Інноваційна економіка. – 2012. – №4(30). – С. 234–236.

19. Грунин О. Экономическая безопасность организации / О. Грунин, С. Грунин / СПб.: Изд-во «Питер», 2002. – 160 с.

20. Мойсеєнко І.П. Механізм управління фінансово–економічною безпекою підприємства / І.П. Мойсеєнко, О.О. Шолок / Науковий вісник НЛТУ України. – 2001. – Вип. 21.2. – С. 141–146.

21. Кокнаєва М.О. Зміцнення фінансово–економічної безпеки торговельного підприємства на основі управління бізнес–процесами // Економічний форум. – 2012. – №1. – С. 210–216.

Т.М. БУЛАХ,
к.е.н., доцент, КНУКіМ,
Л.О. ПЛАХОТНІКОВА,
к.е.н., доцент, НАКККіМ

Стратегічні засади соціального розвитку села

У статті проаналізовано рівень соціального розвитку сільських територій України та його населення в контексті встановлення тенденцій динаміки демографічних показників, стану ринку праці, соціальної та побутової інфраструктури, підготовлено рекомендації щодо основних шляхів подолання негативних тенденцій на селі.

Ключові слова: соціальний розвиток села, демографія, ринок праці, соціальна інфраструктура, побутове обслуговування, медичне обслуговування, торгове обслуговування, навчально–освітні заклади, соціально–культурна сфера.

В статье проанализирован уровень социального развития сельских территорий Украины и его населения в контексте установления тенденций динамики демографических показателей, состояния рынка труда, социальной и бытовой инфраструктуры, подготовлены рекомендации относительно основных путей преодоления негативных тенденций на селе.

Ключевые слова: социальное развитие села, демография, рынок труда, социальная инфраструктура, бы-

товое обслуживание, медицинское обслуживание, торговое обслуживание, учебно–образовательные заведения, социально–культурная сфера.

In the article the level of social development of rural territories of Ukraine and his population is analysed in the context of establishment of tendencies of dynamics of demographic indicators, market of labour, social and domestic infrastructure condition, geared–up recommendation in relation to the basic ways of overcoming of negative tendencies on a village.

Keywords: social development of village, demography, labour–market, social infrastructure, domestic consumer services, medical service, point–of–sale service, educational–educational institutions, social and cultural sphere.

Постановка проблеми. Аналіз динаміки процесів, що визначають рівень життя сільського населення на сучасному етапі, вказує на незадовільний стан соціального розвитку сільських територій, для яких нині характерні глибока демографічна криза, брак мотивації до праці, безробіття, витік

трудових ресурсів, занепад соціальної інфраструктури та «вимирання» населених пунктів. Збереження зазначених тенденцій у соціальному розвитку ставить під загрозу як розвиток аграрного сектору та інших сфер економічної діяльності на селі, збереження соціальної стабільності серед селян та його економічний розвиток в цілому. Саме це зумовлює актуальність даної публікації.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. У країнах з розвинутою ринковою економікою приділяється велика увага соціальному розвитку села. Вагомий внесок у вивчення цих проблем зробили такі відомі вітчизняні вчені, як С. Гудзинський, О. Онищенко, М. Орлатий, І. Прокопа, П. Саблук, М. Хвесик, В. Юрчишин, К. Якуба; зарубіжні – Л. Ван Депоель, Ж. Вілкін, Т. Дуча, Х. Каравелі, М. Кларк, Т. Лонч та багато інших. Однак в Україні ця проблема потребує подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження соціального розвитку сільських територій в Україні та надання пропозицій щодо вирішення наявних проблем.

Виклад основного матеріалу. Прагнення України до інтеграції в європейське співтовариство потребує нагального коригування ситуації, що склалася на селі, та якнайскорішого прийняття рішень у цій сфері розвитку людського потенціалу нашої держави. Несприятливі тенденції щодо погіршення рівня та якості життя в сільській місцевості спостерігаються в таких сферах.

І. У демографічній сфері

Відбувається випереджальне зменшення чисельності населення в сільській місцевості. Станом на 1 січня 2011 року в Україні, за оцінкою, чисельність наявного населення становила 45 778,5 тис. осіб, з них у міських поселеннях – 31 441,6 тис. осіб, або 68,7% від загальної кількості жителів. Чисельність сільських жителів становить 14,4 млн. осіб і за останні 20 років скоротилася на 2,5 млн., або на 12,1%. Лише у шести регіонах чисельність сільського населення більша, ніж міського, – це Вінницька, Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська області; частка сільського населення в цих областях становила 50,4–62,8%. Зменшення чисельності населення країни відбулося виключно за рахунок природного скорочення. Особливо стрімке падіння за цим показником почалося у період 1990–1995 років і зупинилося у 2005 році. Згодом означилося невелике зростання, хоча загальний приріст продовжує залишатися від'ємним. За аналізований період коефіцієнт скорочення для селян зменшився на 3,3 в.п. Це підтверджує висновок про поступове вимивання кадрових ресурсів з цих територій та відповідне погіршення якості наявного тут людського капіталу.

Причиною природного скорочення є суттєве перевищення числа померлих над народженими. У 2010 році в Україні народилося 171,1 тис. дітей (11,9 особи на 1000 наявного населення), а померло 267,1 тис. осіб (18,6‰). На 100 померлих припадала 64 народжених дітей.

Необхідно зауважити, що на селі спостерігається зростання показників народжуваності починаючи з 2003 року. Порівнюючи показники села з показниками міста, можна зробити висновок про те, що народжуваність на селі перевищує міську. Загалом, показник народжуваності у сільській місцевості за період 2003–2010 років зріс на 2,8 пункту, хоча ще не досягнув рівня 1990 року. Незважаючи на деяке підвищення рівня народжуваності на селі, він є все ще вкрай низьким, оскільки не забезпечується навіть баланс між кількістю померлих та народжених, а це й надалі вестиме до скорочення кількості сільського населення.

Скорочення сільської частини населення за рахунок вищенаведених факторів призводить до збільшення демографічного навантаження в сільській місцевості [5].

За даними 2011 року, коефіцієнт демографічного навантаження для сільського населення становив 0,79 п. За період 2007–2011 років демографічне навантаження для сільського населення скоротилося всього на 0,04%. Високі показники демографічного навантаження на сільське населення є вагомим демографічним чинником, який впливає на формування рівня життя на селі, а отже і на інтенсивність демографічних процесів. Необхідно підкреслити, що зменшення показника демографічного навантаження відбувається перш за все під впливом скорочення кількості і дітей (на 7%), і дорослих (на 6%), що супроводжується переважанням у загальній кількості непродуктивного населення саме осіб старших працездатного віку. Так, у 2011 році на тисячу працездатного сільського населення припадало 311 дітей та 479 осіб пенсійного віку. За даними 2011 року, навантаження непрацездатних осіб на працездатних у міського населення становило 0,62 п., тобто більше ніж наполовину нижче, ніж для сільського – 0,21 п.

Разом із тим для міського населення співвідношення осіб молодше працездатного віку до осіб старших працездатного віку становить 0,65%, що ще раз підтверджує, що на селі демографічна ситуація є значно складнішою через процеси старіння.

Ситуація з відтворенням населення також погіршується високою кількістю розлучень, кількість яких у загальній кількості зареєстрованих шлюбів становила 52% у 2011 році (тобто розпадався кожний другий шлюб). До процесу скорочення чисельності сільського населення додається також міграційний рух: внутрішньорегіональний, міжрегіональний і міждержавний, який є достатньо точним індикатором економічного і соціального становища: якщо ще у 1990 році природне скорочення частково компенсувалося позитивним сальдо міграції до села, то вже починаючи з 2000 року воно змінилося на негативне. Проте за останнє десятиріччя відтік до міста дещо стабілізувався в зв'язку зі складністю працевлаштування та проблемами з житлом. Але, навіть незважаючи на зазначені проблеми, міграційний фактор скорочення населення у 2011 році все ще був достатньо вагомим. Головною причиною міграції сільського населення є високий рівень безробіття, що

спонукає до пошуку роботи поза селом. Дана ситуація впливає як на кількісні показники, так і на якісні характеристики відтворення трудового потенціалу [8].

II. На ринку праці

Сьогодні на сільському ринку праці доволі напружена ситуація. Вона характеризується зростанням усіх форм безробіття, обмеженими можливостями працевлаштування в сільській місцевості, що суттєво вплинуло на рівень продуктивності і оплату праці, і внаслідок цього різке погіршення матеріального добробуту сільського населення.

Ситуація із сільським безробіттям почала дещо стабілізуватися у 2009 році, хоча у 2008 році рівень безробіття на селі зріс до 5,2%. Для міського населення у 2008 році зареєстровано різке зростання рівня безробіття, що перевищило показники попереднього року майже вдвічі. Основою для визначення рівня безробіття є кількість безробітних, до числа яких, за методологією Міжнародної організації праці, відносять осіб у віці 15–70 років, які одночасно задовольняють трьома вимогам: не мали роботи (прибуткового заняття); робили конкретні кроки протягом останніх чотирьох тижнів з метою знайти оплачувану роботу за наймом чи на власному підприємстві; були готові приступити до роботи впродовж двох наступних тижнів, тобто почали працювати за плату за наймом або на власному підприємстві. За період 2000–2010 років у сільській місцевості людей, що відповідають зазначеним умовам, збільшилося на 1,3% [5].

У регіональному розрізі найвищий рівень сільського безробіття у 2010 році зафіксовано у Полтавській (5,6%), Кіровоградській (4,4%), Вінницькій (3,9%), Миколаївській (4,2%), Житомирській (3,6%), Черкаській (4,2%) областях, найнижчий – у АР Крим (2,0%), Волинській (2,0%), Донецькій – (1,7%), Львівській – (3,2%). Отже, існують суттєві відмінності щодо рівнів безробіття на селі областях, а в деяких з них він перевищує середній по сільській місцевості України – 2,9% – у декілька разів.

Ключовий вплив на розмір сільського безробіття має низька задіяність населення сіл у роботі аграрних підприємств, які традиційно поглинали найбільшу частку економічно активного населення. Формування людського потенціалу на селі уповільнюється через відсутність потреби у кваліфікованих кадрах сільського господарства, яка не здатна забезпечити роботою всіх безробітних. Кон'юнктура ринку праці, що характеризується відсутністю робочих місць, не стимулює робочу силу до покращення її якості.

Загалом показники рівня зайнятості та безробіття напружено залежать від економічної активності населення. Економічно активне населення складається з населення обох статей віком 15–70 років включно, яке впродовж певного періоду часу забезпечує пропозицію робочої сили на ринку праці. Населення зазначеної вікової категорії розподіляється на три взаємовиключні категорії: зайняті, безробітні, економічно неактивні (поза робочою силою) – учні, студенти, пенсіонери, інваліди і т.д. Розподіл населення за цими кате-

горіями у 2007–2010 роках у структурі селян віком 15–70 років економічно активними, зокрема і зайнятими, є значно більша частка, ніж безробітних.

Продовжуючи дослідження проблем зайнятості сільського населення, зокрема фактору віку, варто відзначити його важливість у цій сфері.

Так, серед селян різних вікових груп рівень зайнятості є значно вищим, аніж для міщан. Особливо помітною ця різниця є між представниками різних типів населених пунктів віком 15–24 років та 50–59 років, 60–70 років.

Зазначені особливості ринку праці знаходять відображення й у значній диференціації доходів та витрат домогосподарств у міських і сільських поселеннях. Середньомісячні загальні доходи одного домогосподарства у 2010 році становили 3377 грн. Міське домогосподарство отримувало в середньому за місяць 3507 грн., сільське – 3087 грн. Частка домогосподарств із середньодушовими загальними доходами у місяць нижче середньорічного розміру прожиткового мінімуму збільшилася порівняно з 2008 роком на 4,3 в.п. і становила 16,1% (середньорічний розмір прожиткового мінімуму за цей період зріс у 1,3 раза). Більш суттєво збільшилася частка таких домогосподарств у сільській місцевості (з 18 до 20,3%). Співвідношення загальних доходів 20% найбільш та найменш забезпеченого населення становило 3,6 раза (у 2008р. – 3,8 раза), у тому числі серед міського населення – 3,7 раза (3,8 раза), серед сільського – 3,2 раза (3,4 раза) [8].

Статистичні дані свідчать також про збереження значного рівня натуралізації сільських домогосподарств: надходження від особистого підсобного господарства становили 8% грошових доходів та 10,9% сукупних ресурсів домогосподарств у сільській місцевості. З нашої точки зору, структурні зміни у сфері сільгоспвиробництва та відповідних цінових співвідношеннях вестимуть до зменшення цього джерела фінансових надходжень мешканців села.

III. У сфері розвитку соціальної інфраструктури

Сучасний стан соціально-економічної інфраструктури сільських територій підтверджує наявність глибокої кризи. Скрутне становище економіки села, тривале недофінансування соціальної сфери призвели до загрози фізичного руйнування її матеріально-технічного потенціалу.

1. Побутове обслуговування

Загострення кризових явищ у національній економіці в умовах переходу до ринку завдали суттєвої шкоди системі побутового обслуговування населення сільських територій, а будівництво нових об'єктів взагалі стало великою рідкістю. Вакуум, який утворився в облаштуванні сільського побуту, і дотепер залишається незаповненим.

Під час приватизації частина об'єктів побутового обслуговування населення сільських територій перейшла у приватну власність і змінила своє цільове призначення, а ще частина – були зруйновані. Нині побутове обслуговування в селах майже відсутнє (підприємств служб побуту – 5,3%).

А там, де воно є, обмежується переважно послугами перукарень, інколи ремонтом взуття чи пошиттям і ремонтом одягу. Так ситуація аж ніяк не відповідає сучасним стандартам. Вимогою дня є заклади, що надають послуги з ремонту та обслуговування побутової техніки, хімічисти одягу, фото- і поліграфічні послуги, доступ до мережі Інтернет тощо [2].

2. Медичне обслуговування

Здоров'я населення є однією з головних умов соціального благополуччя й успішного економічного зростання, збільшення тривалості активного життя, поліпшення демографічної ситуації. Однак нині медичне обслуговування не лише на селі, де ситуація критична, а й у містах не дає можливості кожному громадянину реалізувати своє, гарантоване статтею 49 Конституції України, право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [4]. За останні десять років кількість закладів охорони здоров'я на селі зменшилася на 556 од. Відсутні заклади охорони здоров'я в 9379 селах із населенням понад 500 людей. Лікарняні заклади мають тільки 67,1% сіл. Дільничні лікарні є в 1,7% сільських населених пунктів, амбулаторно-поліклінічні установи – в 12%, фельдшерсько-акушерські пункти – в 52,5% сіл [8].

Водночас якість роботи цих закладів та їх кадрове забезпечення не завжди відповідає сучасним вимогам та потребам мешканців сільських територій. За статистичними даними, як первинна, так і загальна захворюваність мешканців села нижча, ніж у підліткового населення міст, відповідно на 23,4 і 24,0%, і це значною мірою обумовлено меншою кількістю звертань і неповним виявленням патології на селі, що пов'язано з недостатньою чисельністю та укомплектованістю сільських амбулаторно-поліклінічних закладів вузькими спеціалістами, підлітковими терапевтами, несвоєчасним підвищенням їх кваліфікації, недостатньою забезпеченістю інформаційно-методичними матеріалами, браком відповідного медичного обладнання тощо. За даними соціально-демографічного обстеження, 81% сільської молоді не має змоги отримати відповідне медичне обслуговування за місцем проживання. А на думку експертів, 65% смертей у сільській місцевості можна було уникнути завдяки своєчасному та кваліфікованому медичному обслуговуванню [7]. Ситуація ускладнюється і тим, що випускники вітчизняних медичних університетів украї неохоче погоджуються працювати у сільській місцевості, держава упродовж тривалого періоду часу виявляється неспроможною розробити дієві механізми вирішення цієї проблеми.

3. Торгове обслуговування

Однією з основних складових соціальної інфраструктури села є забезпечення якісного обслуговування мешканців сільських територій закладами торговельної сфери. На жаль, протягом останніх десятиріч ситуація з торговим обслуговуванням сільського населення в Україні залишається складною. Це стосується всіх без винятку сільських територій нашої держави. Протягом 1995–2010 років відбулося значне скорочення об'єктів роздрібної торгівлі та ресторан-

ного господарства. Найбільше скорочення серед об'єктів роздрібної торгівлі мали магазини, тільки протягом 1995–2000 років відбулося скорочення їх мережі майже удвічі. Нині на 10 тис. осіб наявного сільського населення припадає дев'ять магазинів, два напівстаціонарні об'єкта та п'ять ресторанів [8]. Загалом торгове обслуговування сільських територій відзначається недостатнім рівнем не лише за кількісними, а й за якісними показниками. Типовим для села є невеличкий ринок, на якому місцевих жителів майже немає, якщо ж вони там з'являються, то продають переважно фрукти та овочі з підсобного господарства, часом молочну продукцію. Основна частина продавців приїжджає з наближених містечок. Вони торгують продуктами харчування, одягом, взуттям, господарчими товарами та інструментами. Часто торгівля ведеться без дозволів і сертифікатів, тому невідомо, наскільки така продукція відповідає встановленим стандартам якості [6].

4. Навчально-освітні заклади

Погіршується якість та рівень освіти сільської молоді, збільшується частка тих, хто має лише базову загальну та початкову освіту, причому найвідчутніше це виявляється серед 15–19-річних селян. Нині серед мешканців сіл повну вищу освіту мають лише 8,2%, неповну вищу – 13,7, не мають та неписьменні – 5,7%. Це тісно пов'язано з незадовільними матеріальними умовами життя більшості сільських жителів та критичним станом мережі сільських дошкільних та загальноосвітніх закладів.

Аналіз кількості закладів дошкільної освіти в селах свідчить про поступове розширення їх мережі, однак поки що воно не в змозі компенсувати загальний низький рівень забезпеченості дитячими садками сіл. Загалом на кінець 2010 року 66% дітей відповідного віку не охоплені відповідними закладами. Складною є ситуація і з сільськими школами. Мережа загальноосвітніх закладів за аналізований період зменшилася на 14,3%. Рівень забезпеченості сіл школами для 2011/2012 н.р. становив близько 46%. Цей показник вважається незадовільним, оскільки означає, що в середньому на два села функціонує одна школа.

Водночас така ситуація може розглядатися по-різному – присутність школи у кожному селі не завжди виправдовує себе з огляду на кількість дітей шкільного віку, хоча це й утруднює процес навчання через відстань до школи. Для подолання незручностей такого роду в ряді сіл діє програма «Шкільний автобус», але на сучасному етапі вона охоплює лише незначну кількість сіл, які потребують такої послуги. На початок 2011/12 навчального року ця програма виконувалася лише для 25,6% учнів, хоча підвезення було організовано для 94,4% від загальної кількості учнів, які його потребують.

Аналізуючи загальні показники забезпеченості сільського населення навчальними і дошкільними закладами, зауважимо, що поряд із фізичним скороченням їх кількості, а отже і показниками забезпеченості, не можна оминати увагою їхню моральну зношеність. Освітні заклади, і шкільні, і

дошкільні, у більшості випадків мають слабку матеріальну базу. На початок 2011/12 року 1274 школи потребують капітального ремонту, 158 – перебувають в аварійному стані. Близько половини шкіл не мають навчальних кабінетів з основних предметів та підключення до Інтернету.

Вельми актуальне для сільського населення і забезпечення належної якості та доступності вищої освіти. Враховуючи те, що школярі в сільській місцевості все ж зазвичай отримують гіршу загальноосвітню підготовку, ніж у великих містах, комерціалізація освіти різко обмежує доступ до осередків більш-менш добротної освіти. Ось чому сільські жителі більшою мірою зорієнтовані на вступ до ВНЗ I–II рівнів акредитації, тоді як городяни (особливо жителі обласних центрів) у більшості випадків налаштовані на навчання у ВНЗ III–IV рівнів акредитації. На початок 2011/12 навчального року частка сільської молоді становила 41,8% у загальній чисельності заархованих до ВНЗ I–II рівнів акредитації, тоді як до ВНЗ III–IV рівнів акредитації – 33,6%. Переважна більшість студентів із сільської місцевості навчаються у ВНЗ державної форми власності. Деякою мірою розширенню доступу сільської молоді до здобуття вищої освіти сприяє вступ у ВНЗ за цільовим направленням, проте з року в рік кількість такої молоді скорочується: якщо в 1995 році за цільовим направленням до ВНЗ всіх рівнів акредитації поступило 36,4 тис. молодих селян, у 2000 році – 26,1 тис., то у 2011 році – 14,2 тис. осіб [3,8].

5. Соціально-культурна сфера

Нині відбувається послідовне згортання мережі закладів культури на селі: бібліотеки мають тільки 52,2% сіл. Це ж стосується і книжкових фондів сільських бібліотек, що негативно відображається на рівні їхнього наповнення сучасною літературою. Клубні заклади наявні лише в 57,9% сільських населених пунктах. Практично повністю втрачена традиція перегляду фільмів у селі. Показники свідчать про зниження кількості демонстраторів фільмів у сільській місцевості до 5,7%, до того ж значна їх частина фактично не працює.

Усі ці проблеми соціальної інфраструктури потребують термінового вирішення, оскільки недостатній рівень її розвитку суперечить динамічному розвитку суспільства, знижує освітній рівень сільського населення, поглиблює розрив у рівнях життя між містом та селом і формує у молодих сільських мешканців стійке переконання в безперспективності сільських населених пунктів як місця їх майбутнього постійного проживання.

6. Житлово-комунальна сфера

Від'ємним приростом населення та економічними проблемами обумовлене і зниження обсягів житлового будівництва на селі. Після стабільного зростання його обсягів у 2004–2009 роках спостерігається стрімке падіння. Станом на початок 2011 року введення в експлуатацію житла у сільській місцевості є нижчим, ніж у 1995 році (в період стрімкого економічного спаду).

Незважаючи на кризовий стан в економіці, а також у житлово-комунальній сфері протягом останніх років, житловий

фонд мав тенденцію до зростання. Зростає забезпеченість населення житлом. Якщо у середньому в розрахунку на одного жителя в 2000 році припадало 23,5 кв. м загальної площі, то в 2010 році – 26,4 кв. м.

Однак при цьому слід мати на увазі, що останнє пов'язано перш за все з процесом депопуляції, зменшенням загальної кількості жителів. По регіонах найпомітніше зростання рівня забезпеченості сільського населення житлом відбулося в Миколаївській (11,6), Київській (8,8), Чернігівській (7,8), Херсонській (7,0) областях; дещо нижчі темпи притаманні Тернопільській (3,6%), Волинській і Полтавській (по 3,8%) областям. Загалом нижчий від середнього по Україні рівень забезпеченості населення житлом був у Львівській (19,0%) та Черкаській (23,5) областях.

Незважаючи на зростання масштабів забезпеченості сільського населення житлом, суттєва частка домогосподарств забезпечена житловою площею недостатньою мірою. Житлова площа 41% домогосподарств нижче санітарної норми (13,65 кв. м на одну особу), у великих містах – майже кожного другого, у малих – 38%, у сільській місцевості – кожного третього домогосподарства. Зокрема, житлова площа чверті домогосподарств становить від 9,1 до 13,65 кв. м на одну особу, майже кожного одинадцятого – менше 7,5 кв. м, 6% домогосподарств – від 7,5 до 9 кв. м. До речі, найнижчий розрахунковий розмір житлової площі має сільське населення, що проживає в однокімнатній квартирі.

В експлуатації перебуває доволі вагома частина житла в аварійному стані. В багатьох регіонах експлуатується житло, вік якого становить півстоліття.

Житло майже кожного четвертого домогосподарства було збудовано до 1960 року, у містах – кожного п'ятого, у селах – кожного третього. Житловий фонд 69% домогосподарств був збудований у 60–80-х роках (73% – міських домогосподарств та 61% – сільських). У відносно новому житлі, збудованому у 1991 році і пізніше, мешкають лише 7% домогосподарств.

Серед регіонів у Львівській та Чернігівській областях понад 20% становлять домогосподарства, житло яких побудовано у 1940 роках і раніше. По 15–18% такого житла припадає на Житомирську, Кіровоградську, Одеську і Хмельницьку області. Серед домогосподарств, які мешкають у житлі, збудованому до 1970 року, 39% повідомили, що капітальний ремонт їхнього житла жодного разу не проводився. Капітальний ремонт не проводився в 35,6%.

Важливим показником ефективності житлово-комунального господарства є показник благоустрою житла. Рівень благоустрою житла на селі здебільшого не відповідає сучасним вимогам. Зокрема, розглядаючи показник забезпечення домогосподарств джерелами питної води, можна побачити для 59,1% сільського населення – це криниці, колонки у своєму дворі, а мережа водопостачання доступна лише для 24,3%. У цілому в 2011 році водопроводом було забезпечено 34,4% загальної площі, опаленням – 52,4%, ванними –

27,7% житла, гарячим водопостачанням – 5,7%, телефоном – 24,9%. У цілому рівень благоустрою житлового фонду в сільській місцевості не відповідає європейським стандартам. Тому й не дивно, що значна частина сільських жителів, як свідчать дані вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, не задоволена перш за все житловими умовами [8].

Висновки

За результатами проведеного аналізу можна виокремити такі пріоритетні напрями державної політики, спрямованої на соціальний розвиток села та підвищення рівня та якості життя сільського населення:

1) створення системи моніторингу демографічної ситуації на сільських територіях та інформаційного забезпечення досліджень у цій сфері, встановлення конкретних пріоритетів та адресних заходів демографічної політики по кожному із сільських регіонів з урахуванням особливостей демографічних показників у регіональному розрізі;

2) з метою зниження рівня демографічного навантаження – поліпшення стану соціального забезпечення пенсіонерів за віком, розвиток системи сервісних служб і спеціалізованих закладів для літніх людей, створення умов для ефективного використання трудового потенціалу людей пенсійного віку в сільській місцевості;

3) активізація державної політики на ринку праці в сільській місцевості, що насамперед вимагає таких заходів: створення загальнодержавного банку даних про ринок праці в сільській місцевості; відновлення системи державного цільового замовлення на підготовку фахівців, створення гарантій працевлаштування за фахом після одержання освіти (шляхом укладання договорів між випускниками та господарствами); стимулювання диверсифікації сільської економіки, що сприятиме зростанню зайнятості населення, включаючи розвиток індивідуальної підприємницької діяльності, малого й середнього бізнесу в несільськогосподарській діяльності; упровадження в сільській місцевості мережі освітніх програм, спрямованих на професійне навчання, підвищення кваліфікації, перекваліфікацію тощо [1];

4) розробка засобів заохочення інвесторів сільськогосподарських підприємств в інвестуванні в розвиток комунальної

та транспортної інфраструктури, соціальної сфери сільських населених пунктів, зокрема у вигляді укладання інвестиційних угод з органами місцевої влади та отримання податкових канікул щодо сплати місцевих податків і зборів;

5) здійснення заходів щодо відновлення та подальшого розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, для чого, в першу чергу, необхідно нарощувати обсяги будівництва житла та гуртожитків для сільської інтелігенції та молоді, що сприятиме притоку кваліфікованих молодих кадрів на село; сприяти розвитку індивідуального житлового будівництва шляхом збільшення обсягів і розширення можливостей житлового кредитування; розширити мережу лікувальних закладів, у тому числі сільських амбулаторій; провести переоснащення сільських закладів охорони здоров'я з можливим залученням не лише державних, регіональних і місцевих бюджетів, але й приватних, благодійних та страхових фондів.

Список використаних джерел

1. Балашов А.М. Сільські території України в контексті формування суспільного розвитку / А.М. Балашов. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apdu/2010_1/doc/3/O2.pdf.
2. Борщевський В.В. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь / [В.В. Борщевський, Х.М. Притула, В.Є. Крупін, І.М. Куліш]. – Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2011. – 60 с.
3. Головенько В.А. Стан соціально-економічного розвитку українського села та його вплив на становище сімей / В.А. Головенько // Український історичний журнал. – 2008. – №1. – С. 99–117.
4. Конституція України: Офіційний вісник України від 01.10.2010. – 2010 р. – №72/1 Спеціальний випуск.
5. Куцмус Н.М. Соціально-економічний розвиток села в умовах європейського вибору: дис... канд. наук: 08.00.03 / Наталія Миколаївна Куцмус. – Житомир, 2008. – 191 с.
6. Лазоренко С. Незнищенна торгівля / С. Лазоренко, Н. Бакалова // Газета «Нова доба», 10.06.2010 р.
7. Медичне обслуговування на селі переживає процес реформування: [Електрон. ресурс] / Режим доступу: <http://www.mobus.com/154804.html>
8. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О.Г. Осчуленка. – К., 2011. – 560 с.

В.В. ЧОРНИЙ,

к.е.н., Державний економіко-технологічний університет транспорту

Принципи забезпечення конкурентних переваг залізниць України на ринку вантажних перевезень

У статті розглядаються типи конкурентної поведінки, що використовуються залізницями по вантажних пере-

везеннях. Обґрунтовані загальні та специфічні принципи забезпечення конкурентних переваг залізничного